

АНОТАЦІЯ

Кльоба Т.Л. Регулювання фінансових дисбалансів ендогенно орієнтованого розвитку регіонів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Львів, 2021.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретико-методичні засади регулювання фінансових дисбалансів ендогенно орієнтованого розвитку регіонів, з'ясовано причини їхнього виникнення та особливості прояву на регіональному рівні. Сформовано практичні рекомендації щодо вдосконалення інструментарію регулювання та напрямів подолання фінансових дисбалансів у сучасних умовах.

У роботі наголошено, що сучасні тенденції економічного розвитку регіонів, поглиблення реформи місцевого самоврядування, децентралізації та загострення викликів, зумовлених наслідками поширення пандемії, актуалізують питання регулювання фінансових дисбалансів регіонів як запоруки їх стійкого ендогенного зростання. Зазначена проблема привертає увагу науково-експертного середовища ще й у силу того, що порушення збалансованості та фінансової рівноваги регіонів України є вагомими перешкодами покращання добробуту населення, забезпечення соціальних стандартів тощо.

Розкрито теоретичні основи ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. Подано характеристику ендогенно орієнтованого розвитку регіонів, детерміновано чинники розвитку регіону за двома основними групами: ресурсні та організаційно-управлінські. Запропоновано власний погляд на розуміння ендогенно орієнтованого розвитку регіону, який розкривається єдністю внутрішніх чинників (знання, технології, інформаційний, креативний, людський, природо-ресурсний, інвестиційний потенціал), активізацією економічної активності, раціональним використанням і нарощенням внутрішнього потенціалу регіону, задіянням невикористаних джерел і ресурсів зростання.

Наголошено, що метою такого розвитку є мінімізація міжрегіональних диспропорцій, формування комунікативних мереж, поглиблення спеціалізації та формування регіону як самодостатньої просторової системи.

Зважаючи на прояви фінансових дисбалансів ендogenous розвитку регіонів, у роботі систематизовано причини їхнього виникнення за такими ознаками: за характером виникнення (природні, техногенні), за джерелом виникнення (екзогенні та ендogenous), за об'єктивністю впливу (об'єктивні та суб'єктивні). Наголошено, що фінансові дисбаланси можуть бути: формою прояву фінансових протиріч між інтересами економічних суб'єктів регіону; наслідком порушення нерівномірності регіонального розвитку; наслідком накопичення системних ризиків в економіці регіону; причиною та передумовою виникнення кризових явищ в економіці регіону та можуть спричинити, зокрема виникнення фінансової кризи.

Дослідження теоретичних засад фінансових дисбалансів ендogenous розвитку регіонів дало змогу розширити існуючу класифікацію фінансових дисбалансів регіону через доповнення її такими ознаками: рівень передбачуваності (передбачувані, несподівані, очікувані); глибинність наслідків (глибокі, поверхневі); сфера виникнення (бюджетні, соціально-економічні, дисбаланси фінансових потоків), спосіб контролюваності (контрольовані, слабо контрольовані, неконтрольовані).

Удосконалено понятійно-термінологічний апарат дослідження, а саме: обґрунтовано дуальний підхід до позиціонування сутності поняття «фінансові дисбаланси регіону». Доведено, що з одного боку, фінансові дисбаланси є проявом диспропорційності фінансових відносин, зумовленої зовнішніми і внутрішніми шоками, з іншого – є наслідком змін в економіці регіону (тобто ендogenous розвиток є причиною виникнення дисбалансів). Запропоновано авторську інтерпретацію поняття «регулювання фінансових дисбалансів ендogenous орієнтованого розвитку регіонів», під яким запропоновано розуміти сукупність інструментів фінансово-економічного, інституційно-правового характеру та заходів впливу на розбалансовані сфери економіки регіону з метою подолання таких дисбалансів або мінімізації їхніх

негативних наслідків. Акцентовано, що такий підхід надає поняттю цільової визначеності і дасть змогу більш предметно підходити до вибору інструментів регулювання.

Проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід ідентифікації та регулювання фінансових дисбалансів. На основі узагальнення існуючих підходів в роботі запропонована логічна схема ідентифікації та регулювання фінансових дисбалансів ендогенно орієнтованого розвитку регіонів, яка передбачає єдність шести послідовних етапів: 1) ідентифікацію фінансових дисбалансів у регіоні; 2) оцінки глибини фінансових дисбалансів у регіоні; 3) розробки системи заходів регулювання фінансових дисбалансів у регіоні; 4) повторної оцінки глибини фінансових дисбалансів у регіоні; 5) розроблення рекомендацій щодо недопущення поглиблення фінансових дисбалансів у регіоні; 6) визначення трьох блоків коефіцієнтів для ідентифікації дисбалансів (бюджетних, соціально-економічних, фінансових потоків). Наголошено, що практичне застосування запропонованої процедури слугуватиме складовою системного підходу до регулювання фінансових дисбалансів регіонів за обраними сферами їхнього виникнення.

Удосконалено методичний підхід до оцінювання фінансових дисбалансів регіонів, який передбачає чітку процедуру оцінювання з визначення напрямів вимірювання (бюджетні дисбаланси, дисбаланси соціально-економічні та фінансових потоків) та методики розрахунку індикаторів фінансових дисбалансів на основі коефіцієнтів Фенхера. Застосування запропонованого інструментарію в часовому інтервалі 2015–2019 рр. дало змогу диференціювати регіони за рівнем фінансових дисбалансів, що стало орієнтиром для встановлення причин, визначення напрямів та заходів їхнього подолання, а також вибору дієвих інструментів регулювання під час формування фінансової політики регіонів.

Проведено комплексне дослідження стану й тенденцій ендогенного розвитку регіонів України за 2014–2019 рр., що дало підставу стверджувати про наявність регіональних диспропорцій за низкою показників (обсяги ВРП, обсяги виробленої та реалізованої промислової продукції, обсяги виробленої

будівельної продукції, обсяги капітальних інвестицій, обсяги доходів місцевих бюджетів, обсяги фонду оплати праці, обсяги заборгованості з оплати праці та ін). Упродовж 2014–2019 рр. Київська область й надалі займає лідируючі позиції за показниками соціально-економічного розвитку, поряд із Дніпропетровською, Запорізькою, Харківською та Полтавською областями. Аргументовано, що основними причинами фінансових дисбалансів регіонів України є: а) недосконала державна регіональна політика; б) нестабільна фінансово-економічна ситуація в країні (у тому числі під впливом зовнішніх шоків); в) надмірний рівень дефіциту місцевих бюджетів; г) зменшення обсягу капітальних інвестицій та низький рівень інвестиційної привабливості; д) падіння обсягів виробництва, а відтак і погіршення фінансових результатів у базових для регіону видах діяльності; е) падіння рівня доходів населення на тлі посилення соціальної напруги та зростання безробіття.

Значну увагу в роботі приділено обґрунтуванню концептуальних засад регулювання фінансових дисбалансів ендегенно орієнтованого розвитку регіонів України в сучасних умовах, які спрямовані на стримування та зниження ступеня вразливості економіки регіонів від різних видів збурень. Обґрунтовано доцільність застосування дієвих інструментів різних видів політик (бюджетної, фінансової, регіональної, соціально-економічної), визначено засадничі принципи регулювання та першочергові завдання. В роботі доведено, що регулювання фінансових дисбалансів повинно здійснюватися з урахуванням відповідальності за його наслідки та передбачення економічних, соціальних та фінансових ефектів.

Доведено необхідність зміцнення бюджетної безпеки регіонів в умовах фінансово-економічної нестабільності як ключової умови забезпечення їхнього збалансованого зростання. Аргументовано, що бюджетна безпека регіонів є характеристикою фінансового стану регіональної економіки, яка відображає спроможність регіону фінансувати власний розвиток на основі ефективного використання внутрішнього фінансового потенціалу. У роботі ідентифіковано бюджетні ризики, які під впливом певних чинників можуть трансформуватись в загрози бюджетній безпеці. Встановлено, що на регіональному рівні найчастіше

проявляються об'єктивні, бюджетні та управлінські ризики. Проведено агреговану оцінку стану бюджетної безпеки регіонів України за 2017–2020 роки. Запропоновано низку заходів зміцнення бюджетної безпеки регіонів.

Із застосуванням багатовимірного статистичного аналізу в роботі обґрунтовано вплив фінансових дисбалансів на ендогенний розвиток регіонів, що дало змогу на основі розроблених структурних моделей, більш предметно проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між розвитком регіонів та індикаторами фінансових дисбалансів.

Основні результати дослідження впроваджено у практичну діяльність Головного управління координації та оцінки ефективності регіональної політики Директорату регіональної політики Міністерства розвитку громад та територій України, Департаменту економічної політики Львівської ОДА, Асоціації ОТГ Львівщини, а також у навчальний процес НУ «Львівська Політехніка» та Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин Університету банківської справи.

Ключові слова: ендогенно орієнтований розвиток, фінансові дисбаланси, бюджетні дисбаланси, регіони, соціально-економічні дисбаланси; дисбаланси фінансових потоків у регіоні, регулювання фінансових дисбалансів в регіоні, бюджетна безпека.

SUMMARY

Kloba T.L. Regulation of financial imbalances of endogenous oriented development of the regions of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 051 – Economics. – SI «Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishny National Academy of Sciences of Ukraine», Lviv, 2021.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological principles of regulation of financial imbalances of endogenous oriented development of regions, clarifies the reasons for their occurrence and features of manifestation at the regional

level. The practical recommendations on improving tools of regulation and directions of overcoming financial imbalances in current conditions are formed.

The paper emphasizes that current trends in the economic development of regions, deepening local government reform, decentralization, and exacerbating the challenges posed by the effects of the pandemic, raise the issue of regulating financial imbalances in the regions as a guarantee of their sustainable endogenous growth. This problem attracts the attention of the scientific and expert community also since the violation of the balance, and financial balance of the regions of Ukraine are significant obstacles to improving the welfare of the population, ensuring social standards, and more.

Theoretical bases of endogenous oriented development of regions are revealed. The characteristic of endogenous oriented development of regions is given, the factors of development of the region are determined by two main groups: resource and organizational-managerial. We offer our view on the understanding of endogenous oriented development of the region, which is revealed by unity: internal factors (knowledge, technology, information, creative, human, natural resources, investment potential), intensification of economic activity, rational use, and increase of the internal potential of the region sources and resources of growth. It is emphasized that the purpose of such development is to minimize interregional disparities, the formation of communication networks, deepening specialization, and the formation of the region as an autonomous spatial system.

Given the manifestations of financial imbalances in the endogenous development of regions, the paper systematizes the causes of their occurrence on the following grounds: the nature of occurrence (natural, human-made), the source (exogenous and endogenous), the objectivity of the impact (objective and subjective). It is emphasized that financial imbalances can be: a form of manifestation of financial contradictions between the interests of economic entities in the region; a consequence of the violation of the unevenness of regional development; arise due to the accumulation of systemic risks in the region's economy; are the cause and precondition of crisis phenomena in the region's economy and can cause a financial crisis.

The study of the theoretical foundations of financial imbalances in endogenous development of regions made it possible to expand the existing classification of financial imbalances in the region by supplementing it with the following features: level of predictability (predictable, unexpected, expected); depth of consequences (deep, superficial); the sphere of origin (budgetary, socio-economic, imbalances of financial flows), method of controllability (controlled, poorly controlled, uncontrolled).

The conceptual and terminological apparatus of the research has been improved, namely: the dual approach to positioning the essence of the concept of financial imbalances of the region is substantiated. On the one hand, it is proved that financial imbalances are a manifestation of the disproportion of financial relations caused by external and internal shocks. On the other – a consequence of changes in the region's economy (endogenous development is the cause of imbalances). The author's interpretation of the concept of regulation of financial imbalances of endogenous oriented development of regions is offered, under which it is offered to understand a set of instruments of financial-economic, institutional-legal character and measures of influence on unbalanced spheres of economy of the region to overcome such imbalances or minimize their negative consequences. It is emphasized that such an approach gives the concept of target certainty and will allow a more objective approach to regulatory tools.

Domestic and foreign experience of identification and regulation of financial imbalances is analyzed. Based on the generalization of existing approaches, the paper proposes a logical scheme of identification and regulation of financial imbalances of endogenous oriented development of regions, which provides for the unity of five successive stages: identification of financial imbalances in the region; assessment of the depth of financial imbalances in the region; development of a system of measures to regulate financial imbalances in the region; reassessment of the depth of financial imbalances in the region; development of recommendations to prevent the deepening of financial imbalances in the region; determination of three blocks of coefficients for identification of imbalances (budgetary, socio-economic, financial flows). It is emphasized that the practical application of the proposed procedure will be part of a

systematic approach to regulating financial imbalances in the regions in selected areas of their origin.

The methodological approach to assessing financial imbalances of regions has been improved, which provides a straightforward procedure for assessing the definition of measurement areas (budget imbalances, socio-economic and financial flows imbalances) and methods for calculating indicators of financial imbalances based on Fechner coefficients. The application of the proposed tools in the time interval 2015-2019 allowed to differentiate the regions by the level of financial imbalances, which served as a guide for identifying the causes, identifying directions and measures to overcome them, and choosing effective regulatory tools for financial policy.

A comprehensive study of the state and trends of endogenous development of the regions of Ukraine in 2014-2019, which allowed us to assert the presence of regional disparities in several indicators (GRP, industrial and industrial output, construction output, capital investment, local income budgets, the volume of the wage fund, the amount of arrears of wages). During 2014-2019, the Kyiv region continues to occupy leading positions in terms of socio-economic development, along with Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Kharkiv, and Poltava regions. It is argued that the leading causes of financial imbalances in the regions of Ukraine are: a) imperfect state regional policy; b) unstable financial and economic situation in the country (including under the influence of external shocks); c) excessive level of local budget deficit; d) reduction of capital investments and low level of investment attractiveness; e) falling production volumes, and hence the deterioration of financial results in the primary activities of the region; f) falling incomes against the background of increasing social tensions and rising unemployment.

Considerable attention is paid to the substantiation of conceptual bases of regulation of financial imbalances of endogenous oriented development of regions of Ukraine in modern conditions, which are directed on restraint and decrease in the degree of vulnerability of economy of regions to various kinds of disturbances. The expediency of applying effective instruments of different types of policies (budgetary, financial, regional, socio-economic) is substantiated, the basic principles of regulation and priority tasks are defined. The paper proves that the regulation of financial

imbalances should be taking into account the responsibility for its consequences and forecast of economic, social and financial effects.

The expediency of strengthening the budgetary security of the regions in the conditions of financial and economic instability is a crucial condition for ensuring their balanced growth is proved. It is argued that the budgetary security of the regions is a characteristic of the financial condition of the regional economy, which reflects the ability of the region to finance its development based on the effective use of domestic financial potential. The paper identifies budget risks, which can be transformed into threats to budget security under the influence of certain factors. It is established that at the regional level, the most common are objective, budgetary, managerial risks. An aggregate assessment of the state of budget security of the regions of Ukraine for 2017-2020 was conducted. Some measures to strengthen the budget security of the regions were proposed.

The impact of financial imbalances on the endogenous development of regions is substantiated using multidimensional statistical analysis, which allowed analyzing the causal links between regional development and indicators of financial imbalances based on developed structural models.

The main results of the study are implemented in the practice of the Main Department for Coordination and Evaluation of Regional Policy Effectiveness of the Directorate of Regional Policy of the Ministry of Communities and Territories of Ukraine, Department of Economic Policy of Lviv Regional State Administration, OTG Association of Lviv Region. Economic and social relations of the University of Banking.

Keywords: endogenous oriented development, financial imbalances, budget imbalances, regions, socio-economic imbalances; imbalances of financial flows in the region, regulation of financial imbalances in the region, budget security.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кльоба Т.Л. Суть та значення ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: [зб. наук.

пр.] / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; ред.кол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2018. Вип. 1 (129). С. 31–37. (0,65 друк. арк.).

2. Кльоба Т.Л. Регулювання фінансових дисбалансів в системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. Львів, 2018. № 3. С. 81–87. (0,54 друк. арк.).

3. Voznyak H., Kloba T., Kloba S., Kloba L. Model of assessment of financial disabilities in regions of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 16. Iss. 1. P. 365–377. (загальний обсяг – 0,94 друк. арк., особистий внесок автора – 0,23 друк. арк.: запропоновано модель оцінки фінансових дисбалансів розвитку регіонів та напрями підвищення ефективності регіональної політики) (Scopus).

4. Кльоба Т.Л. Фінансові дисбаланси в економіці регіонів: аналіз причин та наслідків. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Харків, 2019. Вип. 10. С. 139–150. (1,13 друк. арк.).

5. Kloba T., Kloba S. Substantiation of Effective Instruments of Regulation of Financial Imbalances of Endogenous Oriented Development of the Regions of Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2019. Vol. 6. No. 3-4. P. 46–54. (загальний обсяг – 0,60 друк. арк., особистий внесок автора – 0,3 друк. арк.: запропоновано класифікацію інструментів регулювання фінансових дисбалансів ендогенно орієнтованого розвитку регіонів).

6. Kloba T., Kloba S. Assessing the relationship between financial imbalances and endogenous regional economic development of Ukraine. *European Scientific Journal*. 2020. Vol. 16. No. 10. P. 114–123. (загальний обсяг – 0,43 друк. арк., особистий внесок автора – 0,22 друк. арк.: оцінено взаємозв'язок між фінансовими дисбалансами та ендогенно орієнтованим розвитком регіонів за допомогою кореляційно-регресійного аналізу).

7. Кльоба Л.Г., Кльоба Т.Л. Економічна природа та причини виникнення фінансових дисбалансів. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 44–54. (загальний обсяг – 1,49 друк. арк., особистий внесок автора – 0,74 друк. арк.: досліджено

причини виникнення фінансових дисбалансів та систематизовано наукові погляди щодо сутності поняття «фінансові дисбаланси»).

8. Voznyak H., Kloba T. Smart Specialization as an Innovative Strategy for the Regional Economic Growth: Experience of Central and Eastern European Countries for Ukraine. *Business Inform.* 2020. Vol. 11. P. 59–68. (загальний обсяг – 1,06 друк. арк., особистий внесок автора – 0,53 д.а.: досліджено процеси стратегування регіонального розвитку на засадах smart-спеціалізації в Україні).

9. Voznyak H., Kloba L., Kloba T. Financial imbalances of endogenous oriented development of regions: approaches to evaluation. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.* 2020. Vol. 2 (89). P. 67–82. (загальний обсяг – 0,75 друк. арк., особистий внесок автора – 0,25 друк. арк.: запропоновано послідовність оцінювання фінансових дисбалансів у системі ендегенно орієнтованого розвитку регіонів).

10. Voznyak H., Patytska K., Kloba T. Assessment of the causes and consequences of financial imbalances in the economy of the regions of Ukraine – Regional and Local Development – Economic, Social and Environmental Factors. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.* 2020. 4 (91), P. 57–73. (загальний обсяг – 0,67 друк. арк., особистий внесок автора – 0,22 друк. арк.: проведено аналітичну оцінку фінансових дисбалансів в економіці регіонів України).

11. Voznyak H., Patytska K., Kloba T. Determination of Financial Factors in the Latest Theories of Economic Growth of Territorial Communities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.* 2020. Vol. 7, No. 3, P. 49–59. (загальний обсяг – 0,89 друк. арк., внесок автора – 0,30 друк. арк.: узагальнено наукові погляди щодо економічного зростання територіальних громад).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Кльоба Т.Л., Возняк Г.В. Роль інформаційних технологій в сучасному розвитку регіону. Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 2 квітня 2018 р.): у 5 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 2. С. 33–34.

(загальний обсяг – 0,12 друк. арк., особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: досліджено основні типи інформаційних технологій у сучасному розвитку регіону).

13. Кльоба Т.Л. Методи оцінки фінансових дисбалансів регіонів України. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації: правові, економічні та соціальні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 13-14 грудня 2018 р.). Миколаїв: МНАУ, 2018. С. 311-314. *(0,11 друк. арк.)*.

14. Кльоба Т.Л. Склад фінансових дисбалансів та комплекс заходів в системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених (м. Львів, 23–24 квітня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 64–65. *(0,10 друк. арк.)*.

15. Кльоба Т.Л. Основні теорії ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів»: зб. матеріалів, присвяч. 50-річчю факультету економіки та менеджменту ДонНТУ. Секція 1 «Стратегічні пріоритети розвитку економічних відносин на макро- та мікрорівнях» (м. Покровськ, 13-14 травня 2019 р.). С. 60–64. *(0,26 друк. арк.)*.

16. Кльоба Т.Л. Методи управління фінансовими дисбалансами в системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: матеріали X Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Львів, 21 листопада 2019 р.). Львів: Алерта, 2019. С. 30–32. *(0,12 друк. арк.)*.

17. Кльоба Т.Л. Методика оцінки виявлення зв'язку між фінансовими дисбалансами та ендогенно орієнтованим розвитком регіонів. Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни: матеріали II Науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21-22 лютого 2020 р.). – Хмельницький: Видавництво «Молодий вчений», 2020. С. 25–28. *(0,11 друк. арк.)*.

18. Кльоба Т.Л. Принципи, особливості та концептуальні основи фінансових дисбалансів в системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. Регіональна бізнес-економіка та управління Вінницький фінансово-економічний університет. Вінниця, 2018. Вип. 2 (58). С. 121–129. (0,48 друк. арк.).